

legal aspects, attention is focused on the problem of indivisibility, interdependence and mutual conditionality of the general system of human rights, which is the initial premise of justifying the idea of equivalence of the rights of the first and second generation. Recognizing the different legal nature of these rights, it is argued that civil (personal) and socio-economic rights basically proceed from the idea of freedom as a universal value, while maintaining its own sphere of expression of this freedom. It is emphasized that with the assertion of socio-economic rights, personal and collective freedoms gained a material basis in economic and socio-cultural freedoms. Thus, the rights of the second generation contributed to the approval of a full-fledged system of human rights, led to a more complete and effective implementation of them.

The article substantiates that the closest unity and interrelation, and accordingly the practical equivalence of the rights of the first and second generations, is concentrated around the category of the dignity of the individual, expressed in the rights of the first and second generations. The Universal Declaration of Human Rights, overcoming ideological and political obstacles in approaches to the understanding of human rights, could not only combine natural and state-acquired rights and freedoms into a single system of fundamental rights, but also laid the foundations, provided ways and means to create on this basis absolutely identical (equivalent) in their status, and at the same time different in content of the international Covenants on Human Rights of 1966, which allows us to speak not only about unity, interdependence the interconnectedness of rights, but also about the equivalence of the rights of both generations.

The proposed approach to understanding the equivalence of the rights of the first and second generation suggests that the realization of many of them is possible both within the socio-economic and civil (personal) and political rights, which also underlines their indivisibility and equivalence.

Keywords: *Universal Declaration of Human Rights, human rights, socio-economic rights, civil (personal) rights, equivalence of the rights of the first and second generations.*

УДК 342.25

Мороз С.П.

кандидат юридичних наук, доцент

(Університет митної справи та фінансів)

DOI: 10.31733/2078-3566-2018-5-35-39

ПОЛІТИКО-ПРАВОВА ДУМКА УКРАЇНИ ПРО МІСЦЕВЕ САМОВРЯДУВАННЯ

Проаналізовано поняття та понятійна основа місцевого самоврядування як невід'ємної складової суспільного врядування у політико-правовій думці України початку ХХ ст. та особливості його застосування у сучасній практиці державного будівництва.

Ключові слова: *місцеве самоврядування, децентралізація, права людини.*

Постановка проблеми. Як особливість, сучасна теорія і практика державотворчих процесів в Україні оперує, у тому числі, чуттєвим, емоційним, ідеальним у державознавстві. Відсутність адекватних часу раціоналістичних суджень супроводжується понятійно-категоріальним апаратом, який не дозволяє зафіксувати об'єктно-предметну складову власне самої держави у контексті юридичного знання, характеризується вимірною поліваріантністю, багатогранністю підходів, які, у свою чергу, по-своєму правильно визначають її сутність, але загалом спричиняють невизначеність практичної реалізації.

У контексті державознавчих проблем неоднозначне місце займає феномен місцевого самоврядування як невід'ємне і невідчужуване право общини на самоуправління [6, с. 95]. У політико-правовій думці України місцеве самоврядування визначає актуальний напрям досліджень: 1) взаємовплив і взаємообумовленість місцевого самоврядування і сучасного державотворення у руслі прав людини; 2) місцеве самоврядування прямо або опосередковано є складовою умови легітимності сучасної державної влади; 3) актуалізація наукових здобутків минулого з проблеми місцевого самоврядування з метою врахування і уникнення методологічних помилок [7, с. 97; 8].

Аналіз публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми. У вітчизняному науковому дискурсі поняття місцевого самоврядування обстоюється з кінця

XIX ст. [10]. Серед останніх робіт з тематики місцевого самоврядування можна назвати дослідження Я. Волошина [3], П. Бекренєва [2], В. Зимогляд [5] та ін. Проблематика місцевого самоврядування переважно зосереджена на порівняльному аналізі практик місцевого самоврядування, пошуку і конструювання його оптимальної моделі. Автори констатують відсутність більш-менш узагальненого поняття місцевого самоврядування.

Мета статті – пошук понятійної основи феномена місцевого самоврядування.

Виклад основного матеріалу. Дослідження проблеми місцевого самоврядування, як і держави в цілому, відбувається під впливом і у зв'язку з правами людини. Ця тенденція зберігає актуальність і в наш час. Суспільне врядування у формі держави та місцевого самоврядування сприймалося як втілення та реалізація прав людини. Слід зауважити, що українська політико-правова думка розвивалася на плюралістичному ідеологічному підґрунті, спектр політико-правового світогляду мислителів складався з елементів різних доктрин, характерною рисою їх була філіація ідеї. Що не могло не позначитися на різності змісту і форми державної організації, ваганням між соціалістичною та ліберальною моделями розвитку тощо. Суспільно належне можна сформулювати у вигляді таких позицій: 1) право кожного народу (нації) на самовизначення (свободу); 2) соціальна і юридична рівність кожної людини, незалежно від стану, перед законом; 3) право кожної людини на участь у державному житті.

Реалізація практичних завдань інколи супроводжується актуалізацією ідеї, особливо у тих випадках, коли застосовна практика не має однозначного варіанта рішення. Ідея місцевого самоврядування в Україні набуває актуальності в першій половині XIX ст. Община розглядається як вихідна основа місцевого самоврядування. З общиною пов'язувалися питання ідентифікації українського етносу. У подальшому розвиток ідей місцевого самоврядування супроводжується сприйняттям общини як самоуправляючої організації – громади [8, с. 80]. Так, у програмах Кирило-Мефодіївського товариства зазначалось як неправильне будь-яке суспільне врядування, яке не враховує інтереси місцевого населення. Громада у роботах О. Терлецького, С. Подолінського, М. Драгоманова, І. Франка та ін., у руслі теорії природного права, виступає органом місцевого самоврядування. Концепт громади базується на двох чинниках: 1) як основна форма суспільного буття українського етносу; 2) громада як можлива форма реалізації концепту переважно західноєвропейської моделі місцевого самоврядування, всупереч існуючій практиці імперських форм суспільного врядування [9, с. 176–179]. Загалом робилися спроби запропонувати теоретичну конструкцію місцевого самоврядування, враховуючи реальне становище буття українського етносу, який не мав ні соціально-культурного, ні політичного, ні державницького статусу, перебуваючи у складі різних держав [4].

У роботах М. Грушевського місцеве самоврядування трансформується в автономію України (національно-територіальна, "широка" автономія) і розглядається як прояв держави [1, с. 5]. З урахуванням поглядів Р. Лашенко, С. Шелухіна та ін. теоретичні підвалини механізму місцевого самоврядування включали: а) проблема співвідношення центр – місце (громада), в якій центр не мав суттєвих переваг над громадою, за винятком питань, які мають вихід на зовнішньополітичну діяльність; б) проблема рівнів самоврядування: самоврядування місцеве і самоврядування державне як відображення поєднання одночасно і місцевих інтересів, і державних; в) проблема децентралізації влади як умова самоврядування; г) проблема кадрової підготовки осіб, здатних до реалізації моделі самоврядування [8].

Якщо суспільно-політична думка загалом зупинилася на самоврядуванні як невід'ємній складовій розвитку українського етносу у руслі прав людини та державотворення, то університетська – на виявленні понятійної основи цього феномена. Результати цих досліджень виявляють актуальність і в наш час. Порівняльний метод став основним у дослідженні місцевого самоврядування у другій половині XIX ст.

Конструкт проблеми місцевого самоврядування включав таке: 1) компетенція, 2) система публічного управління, 3) контроль. Місцеве самоврядування не є явищем природним (*соціальна природність*), не випливає з суті самої общини. Місцеве самоврядування набуває свого статусу лише в умовах державної організації. Державна організація і місцеве самоврядування є близькими за соціальним призначенням, адже використовують примус як невід'ємну складову їх буття, володіють розпорядчими та виконавчими повноваженнями. Отже, компетенція держави та місцевого самоврядування однакова.

Особливістю місцевого самоврядування, на відміну від державного, є саме вибор-

ність як основа легальності. Між державною організацією та місцевим самоврядуванням, з огляду компетенцій та повноважень, виникає недовіра як невід'ємна складова відносин, особливо на початкових етапах їх співіснування. Державна організація здійснює контроль за адміністративною діяльністю місцевого самоврядування, як основа безпечного, у тому числі, і самоврядного життя.

Реалізація самоврядування можлива лише за відсутності патерналістських прийомів з боку держави в частині виконання контрольних завдань. Недопущення патерналізму можливе лише за умови незалежного суду. Адже незалежність суду унеможливорює дискреційне владне втручання у справи місцевого самоврядування. Державна влада зберігає право позову до суду з приводу діяльності місцевого самоврядування як такого, що має ознаки порушення, є загрозою безпечного суспільного життя.

Отже, місцеве самоврядування не є одвічним природним явищем суспільного життя, виявляє свою необхідність лише в умовах державної організації.

Актуалізація ідей і практик, особливо в останній час, місцевого самоврядування, спонукає до уточнення поняття, понятійної основи та механізму самоврядування. Особливістю практики самоврядування в радянський та пострадянський час стало ототожнення органів місцевого самоврядування та органів місцевої влади. Фактично, місцеве самоврядування у державній організації є явищем, яке сприяє формуванню, відмінної від державної, системи публічного управління. Необхідність місцевого самоврядування розглядається як необхідна умова реалізації прав людини. Але природа місцевого самоврядування сформувалася і формується поза правами людини.

Місцеве самоврядування є частиною адміністративно-територіального устрою – територіальна організація державної влади, яка супроводжується поділом на адміністративно-територіальні одиниці в руслі централізації чи децентралізації як напрямів вибору оптимального стану її цілісності та єдності. В межах якого набувають значення адміністративно-територіальна одиниця; рівні державної влади: центральні органи, регіональні органи, місцеві органи; централізація і децентралізація як напрями оптимального стану цілісності держави.

Історія свідчить, що негативні або деструктивні тенденції в суспільстві прямо, або опосередковано, пов'язані з проблемою централізації влади. Не існує юридичних, фактичних вимог до розміру території держави. Територія держави є переважно історичним явищем, зафіксованим у той чи інший спосіб. Утримання території як субстанційної складової держави багато в чому залежить від можливостей державної влади нею управляти, етнічного складу, географічного розташування тощо. Але головним чинником, який визначає можливість державної влади управляти територіями, виступає момент її централізації. Будь-яка публічна влада має соціально-природну тенденцію до централізації, а за певних умов може стати гіперцентралізованою. З огляду на розміри території розпорядчі повноваження з урахуванням комунікацій можуть бути неефективними.

Отже, спектр процесів централізації та децентралізації є своєрідним відображенням уявлення про ефективність державної влади, і врахування їх потрібне з погляду оптимального стану організації державної влади. Прояв централізації – зосередження максимальної більшості повноважень і компетенцій влади, наприклад управління фінансами, ресурсами на центральному рівні або в одному місці. Тенденція до централізації державної влади в напрямі зосередження повноважень і компетенцій прийняття рішення в одному місці викликала і викликає певне занепокоєння в суспільстві, що призводить до проблеми втрати легітимності державною владою. Централізація державної влади в сучасних умовах передбачає два чинники, які взаємовиключають один одного: 1) централізація повноважень і компетенцій у розпорядженні фінансами й ресурсами в одному місці виправдана з метою їх ефективного використання в напрямі безпечного розвитку суспільства; 2) централізація повноважень і компетенцій у розпорядженні фінансами й ресурсами в одному місці з огляду на суб'єктивний фактор у прийнятті рішення у використанні фінансів і ресурсів у напрямі безпечного розвитку суспільства може виявитися неефективною. Саме тому набуває значення не лише проблема центру державної влади, але й питання самоуправління або місцевого самоврядування.

Для встановлення або відновлення оптимального стану публічної влади сучасні країни вдаються саме до децентралізації влади зі зміщенням акценту на місцевий рівень у частині виконання заздалегідь окреслених і гарантованих державою завдань. Місцеві органи влади як результат перерозподілу повноважень і компетенцій в частині розпоря-

дження фінансами і ресурсами в умовах (1) прямої центральної влади, (2) непрямої центральної влади стали передумовою формування адміністративно-територіального устрою. Останній з погляду умов державної влади виступає саме джерелом її легітимності. Легітимність – ознака, критерій законного стану виникнення, встановлення, організації чи діяльності, законності наявних правил і процедур. Квінтесенцією легітимності влади як ключового аспекту владовідносин є сприйняття її населенням, готовність підкорятися, визнавати за нею право примусу. Легітимність виходить за межі норми (закону), отже, це явище не стільки юридичне, скільки фактичне. Основу легітимності становить віра людей, що їх блага залежать від збереження і підтримки саме цього порядку в суспільстві. Історично нелегітимна влада породжувала фактичне право на спротив, яке отримувало нормативну фіксацію. Нині країни переважно правового типу, як і країни, що демонструють прихильність до права, латентно допускають право народу на спротив.

Висновки. 1. Місцеве самоврядування в інтерпретації українських мислителів у руслі прав людини, українського державотворення, мало за мету звільнення від надмірної централізації суспільного врядування. Громадівська модель місцевого самоврядування на засадах децентралізації в умовах відсутності власної державної практики набувала переважно ідеалістичних, ніж практико-прикладних засад. Місцеве самоврядування розглядалося і як орган народовладдя і як органи державної влади, що відповідає сучасній Загальній декларації про місцеве самоврядування і Європейській хартії про місцеве самоврядування. Державницька проблема була підмінена проблемою самоврядування.

2. Проблема місцевого самоврядування є комплексним поняттям, яке не може бути усвідомленим поза державою. Відсутність адекватного поняття що таке держава сприяє неоднозначності і поняття і практики місцевого самоврядування. Правова або патерналістська природа держави спонукає до різності понять самоврядування.

Бібліографічні посилання

1. Андрусяк Т. Питання місцевого самоврядування в українській суспільно-політичній думці кінця XIX – початку XX ст. *Місцеві ради: проблеми місцевого самоврядування і місцевого господарства: тези доп. Львів. регіон. наук.-прак. конф.* Львів, 1990. С. 4–6.
2. Бекренев П. Ю. К вопросу о выборе теоретической модели местного самоуправления. *Вестник КГУ.* 2017. № 4. С. 243–244.
3. Волошина Я. Місцеве самоврядування: теорії походження та їх реалізація. *Підприємництво, господарство и право.* 2018. № 3. С. 117–122.
4. Головка О. М. Еволюція теорії місцевого самоврядування в державно-правовій науці: основні тенденції і напрями. *Вісник Запорізького юридичного інституту.* 1999. № 3. С. 3–11.
5. Зимогляд В. Я. Місцеве самоврядування як чинник розвитку українського суспільства. *Вісник Національного університету «Юридична академія імені Ярослава Мудрого».* 2016. № 3 (30). С. 142–153.
6. Кампо В. Конституційні ідеї місцевого самоврядування в політичній філософії Західної Європи XVIII–XIX ст. *Українське право.* 2000. Число 1. С. 95–104.
7. Мацькевич М., Яковина М. Історичні традиції місцевого самоврядування в Україні. *Проблема державотворення і захисту прав людини в Україні: матер. III регіон. наук. конф.* Львів, 1997. С. 89–97.
8. Мороз С. П. Питання місцевого самоврядування в політико-правовій думці України кінця XVIII – початку XX ст. *Проблеми державотворення і захисту прав людини: матер. XI регіон. науково-практ. конф.* Львів, 2005. С. 80–82.
9. Пашук А. І. Соціологічні та суспільно-політичні погляди С.А. Подолинського. Львів, 1965. 219 с.
10. Свешников М. И. Основы и пределы самоуправления // Опыт критического разбора основных вопросов местного самоуправления в законодательстве важнейших европейских государств. СПб., 1892. 296 с.

Надійшла до редакції 29.11.2018

SUMMARY

Moroz S.P. (Dnipro). The idea and concept of local government in the political and legal thought of Ukraine in the early twentieth century. The concept and conceptual basis of local self-government as an integral part of public governance in the political and legal opinion of Ukraine at the beginning of the XX century are analyzed, and the peculiarities of its application in modern state-building practice. The problem of local self-government in the interpretation of Ukrainian thinkers is aimed at getting rid of excessive centralization and self-regulation of the life of the Ukrainian nation (nation) on the basis of the principle of decentralization. Comparing two forms of democracy - a representative and direct democracy - thinkers of Ukraine preferred local self-government. We can say that by the beginning of the twentieth century, the representative form of democracy did not achieve practical implementation

in Ukraine, but existed only in the form of ideas and doctrines, whereas the direct had some practical experience in the center (the Chamber, the Boyar Duma, the Cossack councils) and in the field (the community, the peasant stairs). Therefore, the doctrinal development of issues of local self-government, and not parliamentarism, has gained greater perfection in the writings of Ukrainian thinkers. And its traditional weight is felt in the present: in the legislative regulation of local self-government, and even in matters of improvement of parliamentarism, when the benefits of the introduction of bicameral parliament in Ukraine is considered to be the provision of the second chamber of representation of the regions. Bodies of local self-government were considered both as organs of the people's power and as bodies of state power.

Key words: local government, decentralization, idea

УДК 342.7

Мудриєвська Л.М.

кандидат філософських наук,

кандидат юридичних наук, доцент

(Дніпровський національний
університет ім. Олеся Гончара)

DOI: 10.31733/2078-3566-2018-5-39-43

ПОЗИТИВІСТСЬКИЙ ПІДХІД ДО ВИЗНАЧЕННЯ СУБ'ЄКТИВНИХ ПРАВ У ПРАВОВІЙ ДЕРЖАВІ (кінець XIX – початок XX ст.)

Досліджено питання гарантування суб'єктивних прав у різних формах правління, а також визначено особливості суб'єктів права як носіїв суб'єктивних прав і юридичних обов'язків в українській позитивістській думці кінця XIX – початку XX сторіччя.

Ключові слова: суспільство, держава, правові гарантії, суб'єкт.

Постановка проблеми. Мета. Вивчення наукового спадку прихильників позитивістської парадигми юридичної думки необхідно сучасним дослідникам для розширення методологічної бази історико-правових досліджень, що є нагальним завданням наукового розвитку. На сучасному етапі розвитку юридичної науки ще й досі повністю не склалася система методологічного пошуку, що викликає потребу дослідити різноманітні підходи до дослідження права та його історії. Саме позитивістський напрям отримав найбільше розповсюдження в історико-правових та теоретичних дослідженнях права в російській та українській правовій думці кінця XIX – початку XX сторіччя.

Аналіз публікацій, в якій започатковано розв'язання даної проблеми. Дослідження природи прав людини і громадянина нараховують не одне століття. Як тільки виникла держава, яка встановила визначений обсяг прав для кожного її жителя, виникла і потреба дослідити правильність цих норм та їх відповідність бажанню більшості. І тут виникає таке явище, як правильне закріплення у законодавстві держави прав і обов'язків двох сторін суспільного існування – суспільства і держави, але при цьому існує неможливість або небажання держави виконувати свої обов'язки стосовно громадян у повному обсязі. Тобто відсутність дієвого механізму захисту окремо взятої особи від свавілля держави. Таке положення справ зацікавило видатного історика права, дослідника західноєвропейського і слов'янського права Ф. В. Тарановського.

Виклад основного матеріалу. Ф. В. Тарановський зазначав, що дотримання власних законів є для державного абсолютизму психологічно і політично неможливим. Абсолютні правління відрізняються між собою тільки за ступенем відхилення в них державної влади від встановлених і визначених нею самою правових принципів і законодавчих визначень [1, с. 147]. Ступінь цього відхилення у Московській державі був більший, ніж в інших сучасних їй абсолютних монархіях. Але він зауважував, що незабезпеченість у вигляді загального правила здійснення правових принципів і законодавчих визначень послаблює значення, але не відміняє самого факту визнання відповідних принципів і